

NÓTÁRI TAMÁS

M. Porcius Cato alakja Cicero pro Murenájában (Cic. Mur. 58–66)

Jelen írásban M. T. Cicero i.e. 63-ban L. L. Murena védelmében mondott beszédének M. Cato személyével és vádpontjaival foglalkozó részéhez (Mur. 58–66) kívánok – annak fordítása kapcsán – néhány megjegyzést fűzni. A pro Murena történeti háttérére és egyéb aspektusaira itt feleslegesnek vélném kitérni, mivel azt már a korábbiakban – részint e folyóirat hasábjain is – több tanulmányban is bővebben tárgyaltam.¹ Mindez már pusztán azért sem tűnik érdektelennek, mert a korabeli irodalomban kronológiáját tekintve a pro Murena az első, amely a Catóra a későbbi évtizedekben és évszázadokban jellemzőnek ítélt toposzokat összefoglalja.²

(Az irodalmi hagyomány Cato életéből leggyakrabban a következő momentumokat ragadta ki: működése a Catilina-összeesküvés idején, harca Pompeius és Caesar hatalma ellen, ciprusi propraetorsága, javaslata, mely szerint Caesart mint szöszegőt ki kellene szolgáltatni a germánoknak, praetori és consuli jelöltségének kudarca, Marciától történt válása és későbbi házasságuk,³ amikor pedig nem egy konkrét esemény kapcsán került említésre, személyében az ősapjával, Cato maiorral⁴ rokon vonásokat emelte ki.⁵) Lássuk tehát a Cicero által Catóról festett képet:⁶

(58) Most térek rá M. Catóra, az egész vád fő támaszára és erősségére; aki azonban oly szigorú és elszánt vádló, hogy sokkal inkább tekintélyétől⁷, semmint vádjaitól kell

tartanom.⁸ E vádló esetében, bírák, először is azt fogom kérni, hogy L. Murenának ne ártson sem Cato méltósága, sem előtte álló tribunusi tisztsége,⁹ sem egész életének rágógása és tekintélye, s hogy ne egyedül neki legyenek kárára M. Cato erényei, amelyekre azért tett szert, hogy sokaknak javára lehessen.¹⁰ Kétszer volt consul P. Africanus, s e birodalom két rettentét,¹¹ Carthagót és Numantiát pusztította el,¹² amikor vádat emelt L. Cotta ellen.¹³ Kiváló szónoki képességet,¹⁴ kiváló tisztességet, kiváló köztiszteletet és oly nagy tekintélyt mondhatott magáénak, mint a római nép birodalma, amit az ő tevékenysége védelmezett meg. Gyakran hallottam az öregeket azt emlegetni, hogy a vádló kivételes méltósága¹⁵ nagyban L. Cotta javára szolgált. Nem akarták azon felette bölcs emberek, akik akkor abban az ügyben ítéleztek, hogy valaki úgy veszítse el a pert, hogy olybá tűnjék, mintha ellenfele szerfelett nagy erényei győzték volna le. (59) Hogyan? Nemde megmentette a római nép (hiszen így tartja a hagyomány) Ser. Galbát ősatyádtól, a felette kiváló és hatalmas férfiútól, M. Catótól, aki annak elveszejtésére tört?¹⁶ Ebben az államban a vádlók túlon túl nagy hatalmának mind az egész római nép, mind pedig a bölcs és messze a jövőbe tekintő bírák mindig ellenálltak. Nem akarom, hogy a vádló hatalmat, valamilyen túlerőt, kiemelkedő tekintélyt vagy túl nagy befolyást vigyen a perbe.¹⁷ Legyen mindennek szerepe az ártatlanok

megmentésében, a gyengék védelmében s a bajbajutottak megsegítésében, a polgárokat fenyegető veszedelemben és pusztulásban azonban utasítsuk vissza.¹⁸ (60) Ugyanis, ha valaki azt találná mondani, hogy Cato nem szánta volna el magát a vádemelésre, ha az ügy felől előbb nem ítelt volna, méltatlan feltételt és szerencsétlen helyzetet teremtené a veszedelemben forgó emberek számára, bírák, ha úgy vélné, hogy a vádló véleményét egyfajta, a vádlott elleni előzetes ítéletnek kell tekinteni.¹⁹ Nem feddhetem meg véleményedet, Cato, erényedről alkotott egyedülállóan kiváló ítéletem miatt; egyes pontokat azonban talán alakíthatok, és egy kissé kijavíthatok. 'Nem sokat hibázol' mondta az idősebb mester a kiváló férfiúnak, 'de hibázol; ki tudlak igazítani.'²⁰ Én téged nem tudlak; a leghelyesebben úgy mondanám, hogy semmilyen sem hibázol, sem pedig nem jársz el úgy semmilyen ügyben sem, hogy olybá tűnj, mint akit inkább ki kell javítani, mint egy kissé útba kell igazítani. Hiszen maga a természet ruházott fel becsülettel, szigorral, önfegyelmel, lelki nagysággal, igazságossággal, vagyis minden erénnyel, s tett nagy és kiváló emberré. Ehhez járult egy nem mérsékelt és nem engedékeny, hanem egy, számomra egy kissé szigorúbbnak és keményebbnek tűnő tanítás, mint amit akár a valóság, akár a természet eltűr.²¹ (61) És mivel e beszédet nem egy műveletlen sokaság, vagy valamely paraszti gyülekezet előtt kell megtartanunk, e bölcséleti tanokról, amelyek mind számomra, mind számotokra ismertek és kedvesek, egy kissé bátrabban fogok értekezni.²² Tudjátok meg, bírák, hogy M. Cato esetében ezen erények, amelyeket isteninek és kiválónak látunk, természetének sajátjai, azok pedig, amelyeket olykor hiányolunk, nem természetének, hanem mesterének tudhatók be.²³ Volt egyszer ugyanis egy kiváló tehetségű férfiú, Zeno, s azokat, akik tanításait követik, sztoikusoknak nevezik.²⁴ Az ő alapelvei és taní-

tásai ilyesfélék: a bölcslet sohasem befolyásolja a részvét, soha senkinek nem bocsátja meg vétkét; csak a balga és könnyelmű ember irgalmas; egy férfit könnyöggel sem megindítani, sem megengesztelni nem lehet; egyedül a bölcsnek, legyenek bár nyomorékok, szépek, legyenek bár koldusszegények, gazdagok, és szolgáljanak bár rabszolgaként, királyok; minket pedig, akik nem vagyunk bölcsnek,²⁵ szökevényeknek, száműzötteknek, ellenségeknek s végül örülteknek mondanak;²⁶ azt vallják, hogy minden bűn azonos súlyú, hogy minden vétek gyalázatos gaztett, hogy éppoly súlyosan vétkezik, aki egy házikakast²⁷ öl meg anélkül, hogy erre szüksége volna, mint az, aki apját fojtja meg; s hogy a bölcs soha nem csupán sejt valamit, semmit nem bánik meg, semmilyen dologban nem téved, és sohasem változtatja meg véleményét.²⁸ (62) Ezen alapelveket tette e jeles tehetségű férfiú, M. Cato kiváló műveltségű mestereitől vezetve magáévá, nem azért, hogy megvizsgálja, miként a többség, hanem hogy ezek szerint éljen. Az adóbérlők²⁹ kérnek valamit; őrizkedj attól, hogy befolyásod bármiképp is érvényesüljön.³⁰ Néhány nyomorult és balsors sújtotta könnyörgő jön hozzád; elvetemült bűnös volnál, ha bármit is a részvétől indítatva tennél. Valaki megvallja, hogy vétkezett, és bűnének bocsánatát kéri; a megbocsátás elvetemült gaztett. Ám vétke csekély. Minden bűn egyenlő súlyú. Kimondtál valamit; kőbe vésetett és elhatározottat.³¹ Nem az ügy befolyásolt, hanem a véleményed; a bölcsnek semmiről sem csupán véleménye van. Valamely dologban tévedtél; úgy hiszi, gyalázod. E bölcsélet czecket mondja nekünk: 'Azt mondtam a senatusban, hogy a consuljelölt ellen vádat fogok emelni.'³² Haragodban mondtad. 'A bölcs' – mondja – 'sohasem haragos.' A körülmények miatt. 'Csak a galád' – mondja – 'csap be más hazugsággal; véleményünket megváltoztatni rút dolog; megkönyörülni

bűn; irgalmazni gáztett.³ (63) A mi mestereink azonban (beismerem ugyanis, Cato, hogy ifjú koromban bizonytalan lévén tehetségem irányultságában magam is kerestem a bölcsélet támaszát)³³ a mi tanítóink, hangsúlyozom, Platón és Aristotelész³⁴ követői, e mértéktartó és józan emberek azt mondják, hogy a bölcs esetében is bír némi befolyással a baráti kegy; hogy a könyörület derék emberre vall, hogy a bűnök fajai különbözőek, és különfélék a büntetések is; hogy az állhatatos embernél is van tere a megbocsátásnak; hogy gyakran a bölcsnek is csupán sejtése lehet arról, amit nem tud;³⁵ hogy időnként haragos, hogy meg lehet kérlelni és ki lehet engesztelni, hogy időnként, ha helyesebb, megváltoztatja azt, amit mondott, hogy néha eltér saját véleményétől; s hogy minden erénynek egyfajta közép-szer szabja meg a mértékét.³⁶ (64) Ha e tanítókhöz adott természetteddel, Cato, jó szerencséd elvitt volna,³⁷ nem volnál ugyan sem derekabb férfiú, sem bátrabb, sem fegyelmezettebb, sem pedig igazságosabb (hiszen nem is lehetnél), de egy kissé jobban hajlanál a szelidségre. Nem emelnél vádat egy szerfelett tisztességes és a legnagyobb méltósággal és tekintéllyel felruházott ember ellen, amikor erre sem ellenséges viszony, sem valamely jogsérelem nem sarkall;³⁸ hanem úgy vélnéd, mivel a sors ugyanarra az érve állított őrzőül téged és L. Murenát, hogy téged ővele az állam valamely kapcsa összefűz;³⁹ s amit a senatusban fenyegetően mondtál, azt vagy nem mondtad volna, vagy ha mégis kijelentetted volna, enyhébben értelmeznéd. (65) Téged magadat is – amennyire véleményem szerint előre valószínűsíthetem – akit most kedélyed szenvedélyessége felkavart, természeted és tehetséged ereje felbátorított, és a friss bölcséleti tanulmányok felhevítettek, majd a tapasztalat megváltoztat, az idő szelídebbé, s a kor elnézőbbé tesz.⁴⁰ Nekem ugyanis úgy tűnik, hogy a ti mestereitek és az erény tanítói a

kötelességek határait csupán azért tolták ki egy kissé távolabbra, mint azt a természet akarná, hogy amikor lelkiérőnket a végsőkéig megfeszítjük, mégis ott álljunk meg, ahol illendő.⁴¹ 'Semmit sem bocsáthatsz meg!' Bizonyos dolgokat igen, ám nem mindent. 'Semmit sem engedhetsz meg szívességből!' Inkább akkor állj ennen a szívesség kérésénél, amikor a kötelességtudás és a hűség megköveteli. 'Ne indítson meg a részvétel!' Igen, másképp megszűnnék a szigor, ám mégis megilleti bizonyos dicséret az emberiséget. 'Tarts ki véleményed mellett!' Valóban, hacsak valamilyen helyesebb vélemény le nem győzi a tiedet. (66) Ilyen jellemű volt Scipio is, aki nem bánta ugyanazt tenni, mint te, s otthonában lakott a nagy műveltségű férfiú, Panaitios;⁴² az ő szavai és alapelvei, noha azonosak voltak azokkal, amelyekben neked gyönyörűség telik, mégsem szigorúbbá, hanem, amint az öregektől halottam,⁴³ a legszelídebbé tették.⁴⁴ Ki volt pedig kedvesebb és kellemesebb, mint C. Laelius, noha ugyanabból az iskolából került ki, s ki volt ugyanakkor szilárdabb és bölcsőbb nála?⁴⁵

Elmondhatnám ugyancsak L. Philusról és C. Galusról,⁴⁶ ám téged most saját otthonodba kívánlak vezetni. Úgy véled, bárki lehetett kellemesebb, közvetlenebb és tapintatosabb mindenfajta emberi érintkezésben, mint ősatyád, Cato?⁴⁷ Amikor az ő kiváló erényéről igazán és meggyőzően beszéltél, követendő, házadból való példaképnek mondtad. Otthonodban tehát példaképként áll előtted, ám mégis természetnek hasonlósága tudott inkább terád, aki tőle származol, mint bármelyikünkre átszállni; követendő példaként azonban éppen úgy áll előtted is, mint teelőtted.⁴⁸ Ám azzal, ha kedvességét és könnyedségét szilárdságodhoz és komolyságodhoz vegyítenéd, e tulajdonságaid, amelyek már most is tökéletesek, nem lennének jobbak, viszont biztosan kellemesebbé válnának.

JEGYZETEK

¹ NÓTÁRI T.: Studiorum atque artium contentio (Cic. Mur. 22–30). *Aetas* 1999/1–2. 224–243., uő: Auloedi et cithatoedi (Cic. Mur. 29). *Belvedere Meridionale*, 1999/7–8. 92–96., uő: Scrvius Sulpicius iuris consultus. *Belvedere Meridionale* 2000/5–6. 103–105., uő: Megjegyzések Cicero pro Murenájának történeti hátteréhez. *Belvedere Meridionale*, 2001/5–8. 127–137., uő: Quaestio de ambitu. *Collega* 2001/5. (november) 43–48., uő: Jogtudomány és retorika – Cicero pro Murena 26. *Jogtudományi Közöny* 2001/12. 470–483., uő: Jogtörténeti megjegyzések Cicero pro Murenájához. www.extra.hu/jesz/ (2001/4)

² H. BERTHOLD: Cato von Utica im Urteil seiner Zeitgenossen. In *Acta Conventus XI Eirene* 1968. Warschau 1971. 133.

³ Ehhez bővebben I. W. HEMMEN: *Das Bild des M. Porcius Cato Uticensis in der antiken Literatur*. Diss. Göttingen, 1954., P. PECCHIURA: *La figura di Cato Uticense nella letteratura latina*. Torino, 1965.

⁴ Bővebben lásd D. KIENAST: *Cato der Zensor*. Heidelberg, 1954. 19.

⁵ Horatius, Epistulae 1.19.14., Carmina 3. 21.9–12., Vergilius, Aeneis 8.670.

⁶ A fordítás alapjául szolgáló szövegkiadás: *M. Tulli Ciceronis scripta quae manserunt omnia*. Recognovit C. F. W. Mueller. Partis II. Vol. II. Lipsiae in Aedibus B. G. Teubneri. 1903. 299–338. A magyarázatok összeállításánál – az adott esetekben jelzett szakirodalmon kívül – elsősorban a következő kommentárookra támaszkodtam: *Marcus Tullius Cicero – Pro Murena*. Mit einem Kommentar herausgegeben von J. Adamietz. Darmstadt, 1989., A BÜRGE: *Die Juristenkomik in Ciceros Rede Pro Murena*. Zürich, 1974., J. CLASSEN: Die geleugnete Wählerwerbung – Die Rede für Murena. In *Recht – Rhetorik – Politik, Untersuchungen zu Ciceros rhetorischer Strategie*. Darmstadt, 1985, Ciceros Rede für Murena erklärt von H. A. Koch – G. Landgraf. Leipzig 1885., K. KUMANIECKI: Ciceros Rede 'Pro Murena'. In *Acta Conventus XI Eirene* 1968. Warschau, 1971. 161–179.

⁷ Az auctoritas fogalmához bővebben I. R. HEINZE: *Vom Geiste des Römertums*. Darmstadt 1974. 43–58.

⁸ Ezzel hívja fel Cicero a bírák figyelmét a vád egyik képviselője és a vádlott közti feletle egyenlőtlen helyzetre, ami nem is annyira a vád súlyosságára, hanem Catónak a tényállás szempontjából jogilag irreleváns, ám a per kimenetelét befolyásolható tekintélyére vezethető vissza. Vö. pro Quinctio I. Quae res in civitate duae plurimum possunt, eae contra nos ambae faciunt in hoc tempore, summa gratia et eloquentia; quarum alteram, C. Aquili, vereor, alteram metuo. Eloquentia Q. Hortensi ne me in dicendo impediatur, non nihil commoveor, gratia Sex. Naevi ne P. Quinctio noccat, id vero non mediocriter pertimesco., 72. Tu aliquem patronum invenies, hominem antiqui officii, qui splendorem nostrum et gratiam neglegat; pro me pugnabit L. Philippus, eloquentia, gravitate, honore florentissimus civitatis, diceret Hortensius, excellens ingenio, nobilitate, existimatione, aderunt autem homines nobilissimi et potentissimi, ut eorum frequentiam et consessum non modo P. Quinctius, qui de capite decerit, sed quivis, qui extra periculum sit, perhorrescat. Más helyütt Cicerónak magának kellett azon vélemény ellen érvelnie, hogy a védelmet ellátva pusztán személyével túl nagy nyomást fejt ki a bírákra. Vö. pro P. Sulla 21. Hic ait se ille, iudices, regnum meum ferre non posse. Quod tandem, Torquate, regnum? Consulatus, credo, mei; in quo ego imperavi nihil et contra patribus conscriptis et bonis omnibus parui; quo in magistratu non institutum est videlicet a me regnum, sed repressum. An tum in tanto imperio tantaque potestate non dicis me fugisse regem, nunc privatum regnare dicis? Quo tandem nomine? 'Quod, in quos testimonia dixisti', inquit, 'damnati sunt; quem defendis, sperat se absolutum iri.' Hic ego de testimoniis meis hoc respondeo, si falsum dixerim, te in eodem dixisse; si verum, non esse hoc regnare, cum verum iuratus dicas, probare., De inventione 1.22. In invidiam (scil. adducemus adversarios), si vis eorum, potentia, divitiae, cognatio proferentur atque eorum usus arrogans et intolerabilis, ut his rebus magis videantur quam causae suae confidere. Ad C. Herennium 1.8. In invidiam trahemus, si vim, si potentiam, factionem, divitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hospitium, sodalitatem, adfinitates adversariorum proferemus, et his adiumentis magis quam veritate eos confidere aperimus.

2002/XIV. 3–4.

⁹ Cato nem sokkal a beszéd elhangzása után, december 10-én kezdte meg tribunusi működését; számos híve ösztökélte e tisztség elvállalására (vö. Plutarchos, Cato minor 20.).

¹⁰ Cicero itt három pontban foglalja össze Cato tekintélyének okait, s ezekről nagy elismeréssel szól, nyilvánvalóan azok perbeli befolyásának csökkentésének és Murena támogatásának céljával.

¹¹ Vö. De re publica I.71. Tum Laelius: 'Tuum vero' inquit 'Scipio ac tuum quidem unius. Quis enim te potius aut de maiorum dixerit institutis, cum sis clarissimis ipse maioribus? Aut de optimo statu civitatis? Quem si habemus, etsi ne nunc quidem, tum vero quis te possit esse florentior? Aut de consiliis in postremum providendis, cum tu duobus huius urbis terroribus depulsis in omne tempus prospexeris?' (A cicerói államelmélethez bővebben lásd Hamza G. tanulmányát – CICERO: *Az állam*. Fordította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Hamza G. A Somnium Scipionist fordította Havas L. Budapest, 1996, 9–64., R. HEINZE: Ciceros 'Staat' als politische Tendenzschrift. *Hermes*, 59 (1924) 73–94.)

¹² P. Cornelius Scipio Aemilianus Africanus Minor (bővebben I. F. MÜNZER: *Cornelius Nr. 335*. Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft IV. 1900. 1439–1462.) 146-ban rombolta le Karthágót és 133-ban pusztította el Numantiát.

¹³ Scipio 132 és 129 között emelt vádat de repetundis L. Aurelius Cotta ellen, a védelmet Q. Metellus Macedonicus látta el – a per a vádlott felmentésével végződött. Vö. Divinatio in Caecilius 69. Cuius consuetudinis atque instituti patres maioresque nostros non paenitebat tum cum P. Lentulus, is qui princeps senatus fuit, accusabat M^p. Aquilium subscriptore C. Rutilio Rufo, aut cum P. Africanus, homo virtute, fortuna, gloria, rebus gestis amplissimus, posteaquam bis consul et censor fuerat, L. Cottam in iudicium vocabat., Brutus 81. Nam Q. Metellus, is cuius quattuor filii consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit accusante Africano; cuius et aliae sunt orationes et contra Ti. Gracchum exposita est in C. Fanni annalibus.

14 Vö. Brutus 82. Tum ipse L. Cotta est veterator habitus; sed C. Laelius et P. Africanus in primis eloquentes, quorum exstant orationes, ex quibus existimari de ingeniis oratorum potest.

84. Nam ut ex bellica laude aspirare ad Africanum nemo potest, in qua ipsa laude egregium Viriathi bello reperimus fuisse Laelium: sic ingenii, litterarum, eloquentiae, sapientiae denique etsi utrique primas, priores tamen libenter defuerunt Laelio. Nec mihi ceterorum iudicio solum videtur, sed etiam ipsorum inter ipsos concessu ita tributum fuisse. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior, sic in hoc ipso humanior, ut faciles essent in suum cuique tribuendo.

¹⁵ Olykor még a méltán köztiszteletben álló emberek tanúvallomását sem fogadták el a bíróság előtt, ha azt valószínűsítették, hogy erre elfogultság vagy ellenséges érzület indítja, vö. pro M. Fronteio 23. An vero vos id in testimoniis hominum barbarorum dubitabitis, quod persaepe et nostra et patrum memoria sapientissimi iudices de clarissimis nostrae civitatis viris dubitandum non putaverunt? Qui Cn. et Q. Caepionibus, L. et Q. Metellis testibus in Q. Pompeium, hominem novum, non crediderunt, quorum virtuti, generi, rebus gestis fidem et auctoritatem in testimonio cupiditatis atque inimicitiarum suspicio derogavit. 24. Ecquidem hominem vidimus, eequem commemorare possumus parum consilio, gravitate, constantia, ceteris virtutis, honoris, ingenii, rerum gestarum ornamentis M. Aemilio Scauro fuisse? Tamen huius, cuius iniurati nutu prope terrarum orbis regebatur, iurati testimonio neque in C. Fimbriam neque in C. Memmium creditum est; noluerunt ii, qui iudicabant, hanc patere inimicitii viam, quem quisque odisset, ut eum testimonio posset tollere.... 25. Fuit, fuit illis iudicibus divinum ac singulare consilium, qui se non solum de reo, de etiam de accusatore, de teste iudicare arbitrabantur, quid fictum, quid fortuna aut tempore adlatum, quid pretio corruptum, quid spe aut metu depravatum, quid a cupiditate aliqua aut inimicitii profectum videretur.

¹⁶ A Scipióval vont párhuzam után, ami kétségtelenül igen megrisztelő volt Cato számára, ám ugyanakkor nem nélkülözötte a kritikai felhangot sem, Cato maiorhoz hasonlítja a vádlót. Vö. pro Murena 32. Quo quidem in bello virtus enituit egregia M. Catonis, proavi tui; quo ille, cum esset, ut ego mihi statuo, talis, qualem te esse video, numquam cum Scipione esset profectus, si cum mulierculis bellandum arbitraretur., 66. Quemquamne existimas Catone, proavo tuo, com-

modiorem, communiorem, moderatiorem fuisse ad omnem rationem humanitatis? De cuius praestanti virtute cum vere graviterque diceret, domesticum te habere dixisti exemplum ad imitandum. Servius Sulpicius Galba 151-ös hispaniai praetorsága idején – a már korábban született megállapodással ellentétben – nagy mézszárlást vitt végbe, amiért C. Scribonius Libo tribunus plebis Cato támogatásával vádat emelt; Galbát, akinék „védekezése” bővelkedett a hatásvadász elemekben, felmentették, és 144-be a consuli tisztségig vitte – vö. Brutus 89. Quae quidem vis tum maxime cognita est, cum Lusitanis a Ser. Galba praetore contra interpositam, ut existimabatur, fidem interfectis L. Libone tribuno plebis populum incitante et rogationem in Galban privilegi similem ferente, summa senectute, ut ante dixi, M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit; quam orationem in Origines suis rettulit, paucis ante quam mortuus est an diebus una mensibus. 90. Tum igitur nihil recusans Galba pro sese et populi Romani fidem implorans cum suos pueros tum C. Galli etiam filium flens commendabat, cuius orbitas et fletus mire miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris; isque se tum eripuit flamma, propter pueros misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato., De oratore I.228. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpici Galli propinquus sui Q. pupillum filium ipse paene in umeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione et memoria fletum populo moveret, et duos filios suos parvos tutelae populi commendasset ac se, tamquam in procinctu testamentum faceret sine libra atque tabulis, populum Pomanum tutorem instituere dixisset illorum orbitati.

¹⁷Vö. pro Roscio Amerino 122. Nimiam gratiam potentiamque Chrysoconi dicimus et nobis obstare et perferri nullo modo posse et a vobis, quoniam potestas data est, non modo infirmari verum etiam vindicari oportere., pro Sestio 134. In quo eius temeritatem satis mirari, iudices, non queo. Facit apertissime contra legem; facit is qui neque elabi ex iudicio iucunditate sua neque emitte gratia potest, neque opibus et potentia leges ac iudicia perfringere.

¹⁸Ezt ugyanebben a beszédben Catóra vonatkoztatva I. pro Murena 56. Accusat M. Cato, qui cum a Murena nulla re umquam alienus fuit, tum ea condicione nobilis erat in hac civitate natus, ut

cuius opes et ingenium praesidio multis etiam alienissimis, exitio vix cuiquam inimico esse deberet., 67. Quare, ut ad id, quod institui, revertar, tolle mihi e causa nomen Catonis, remove auctoritatem, quae in iudiciis aut nihil valere aut ad salutem debet valere, congregare mecum criminibus ipsis.

¹⁹Természetesen az is elképzelhető volt, hogy Cato valóban Murena bűnösségéről kialakított személyes meggyőződése miatt szánta rá magát a vádemelésre, és köztudott, hogy Cato erkölcsi ítéletei igen nagy súllyal estek a latba – vö. Plutarchos, Cato minor 19. Ebben az esetben pedig Cicerónak Cato sztoikus értéktételeit kellett valamiképpen relativizálnia, illetve életidegenként beállítania – vö. Paradoxa Stoicorum I. Animadverti, Brute, saepe Catonem, avunculum tuum, cum in senatu diceret, locos graves ex philosophia tractare, abhorrentes ab hoc usu forensi et publico; sed dicendo consequi tamen, ut illa etiam populo probabilia viderentur. Hasonló filozófiai eszmefuttatásokat más beszédekben is találhatunk, pl. az epikureizmus – vö. in L. Pisonem 59. Sed quoniam praeterita mutare non possumus, quid cessat hic homullus ex argilla et luto fictus Epicureus dare haec praeclara praecepta sapientiae clarissimo et summo imperatori genero suo? Fertur ille vir, mihi crede, gloria; flagitare cupiditate iusti et magni triumphii. Non didicit eadem ista quae tu. Mitte ad eum libellum et, si iam ipse coram congregandi poteris, meditare, quibus verbis incensam illius cupiditatem comprimas atque restringas. Valebis apud hominem volitantem gloriae cupiditate vir moderatus et constans, apud indoctum eruditus, apud generum socer. – vagy az ifjúság nevelése – vö. pro Caelio 39–42. – kapcsán.

²⁰Az idézet eredete nem határozható meg teljes biztonsággal, bizonyos vélemények szerint egy ismeretlen tragédiából, más nézetek szerint Accius Myrmidones c. drámájából származik, a két fél, akik között a párbeszéd zajlik, feltehetően Achilles és Chiron vagy Phoenix – vö. Adamietz 204.

²¹Cicero technikája itt válik teljesen világossá, amennyiben elválasztja egymástól Cato természet adta erényeit és a sztoikus filozófiából merített nézeteit szigorúan elkülönítve magát a bölcsélet elméletét és az azt gyakorló embert; ezáltal nyugodtan bírálhatja a sztoicizmus rigorozitását anél-

2002/XIV. 3–4.

kül, hogy ezzel Cato személyes tekintélyét csorbítaná. A valóság (veritas) és a természet (natura) viszonyához vö. De finibus bonorum et malorum 4.55. Omnes, qui non sint sapientes, atque miseros esse, sapientes omnes summe beatos, recte facta omnia aequalia, omnia peccata paria; quae cum magnifice primo dici videntur, considerata minus probabantur. Sensus enim cuiusque et natura rerum atque ipsa veritas clamabat quodam modo non posse se adduci, ut inter eas res, quas Zeno exaequaret, nihil interesset., De oratore 1.220. Qui (scilicet philosophi) partim omnino motus negant in animis ullos esse debere, quique eos in iudicium mentibus concitent, scelus eos nefarium facere; partim, tolerabiliores volunt esse et ad veritatem vitae propius accedere, permediocris ac potius levis motus debere esse dicunt.

²² Bölceleti témáknak a törvényszéki beszédekben történő említéséhez vö. pro Archia poeta 3. Sed ne cui vestrum mirum esse videatur me in quaestione legitima et in iudicio publico, cum res agatur apud praectorem populi Romani, lectissimum virum, et apud severissimos iudices, tanto conventu hominum et frequentia hoc úti genere dicendi, quod non modo a consuetudine iudiciorum, verum etiam a forensi sermone abhorreat, quaeso a vobis, ut in hac causa mihi detis hanc veniam accomodatam huic reo, vobis, quem ad modum spero, non molestam, ut me pro summa poeta atque eruditissimo homine dicentem hoc concursu hominum licatissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique praectore exercente iudicium patiamini de studiis humanitatis ac litterarum paulo loqui liberius et in eius modi persona, quae propter otium ac studium minime in iudiciis periculisque tractata est, uti prope novo quodam et inusitato genere dicendi. Cicero utóbb visszatér ezen beszédére érvelésével akkor is Cato felé fordulva: De finibus bonorum et malorum 4.74. Non ego tecum iam ita iocabor, ut isdem his de rebus, cum L. Murenam te accusante defenderem. Apud imperitos tum illa dicta sunt, aliquid etiam coronae datum; nunc agendum est subtilius.

²³ A személy és a bölceleti iskola elegáns elkülönítését Quintilianus is nagy elismeréssel említi – vö. Institutio oratoria 11.1.70. Quam molli autem articulo tractavit Catonem! Cuius naturam summe admiratus non ipsius vitio, sed Stoicae

sectae quibusdam in rebus factam duriorem videri volebat.

²⁴ Cicero itt értelemszerűen a ciprusi származású Zénón által 300 körül Athénben alapított sztoikus iskolára utal; a következőkben ezen irányzat tanításait nem rendszerükben és tárgyszerűen mutatja be, hanem a retorikai szituáció által követelt tendenciózus megvilágításban.

²⁵ A túlzásaiban nevetségessé tett erény- és bűnkatalógust áttekintve a szónok azáltal kíván a bírakra hatást gyakorolni, hogy őket is a sztoikusok által balgáknak (stultus, aphrón) nevezettek körébe vonja, s ezáltal természetesen e rendszer ellen hangolja őket.

²⁶ Vö. De oratore 3.65. Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamen nec eos iratos vereor, quoniam omnino irasci nesciunt; atque hanc eis habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquentiam virtutem ac sapientiam esse dixerunt. Sed utcumque est, est in his, quod ab hoc, quem instruimus oratore, valde abhorreat; vel quod omnis, qui sapientes non sint, servos, latrones, hostis, insanos esse dicunt, neque tamen quemquam esse sapientem., Academica posteriora 2.136. Insipientes omnes peregrinos, exules, servos, furiosos denique.

²⁷ gallus gallinaceus köznapi kifejezés, ennek használatával Cicero a szatirikus hangvételt kívánja élesebbé tenni.

²⁸ Vö. Paradigma Stoicorum 20–24., Horatius, Sermones 1.3.76–124.

²⁹ A publicanusokhoz és a lovagrendhez bővebben l. E. BADIÁN: *Publicans and Sinners*. Oxford, 1972., C. NICOLET: *L'ordre équestre a l'époque républicaine* (312–43 av. C.). Paris, I. 1966, II. 1974.

³⁰ Nem tudhatjuk biztosan, hogy Cicero itt egy konkrét esetre kíván-e utalni, vagy pedig csupán Cato életvitelének általános elveire kreál egy példát, tény azonban, hogy 61-be Cato szigorúan megtagadta a senatusban az asiái adóbérlők kérésének teljesítését – vö. Epistulae ad Atticum 1.17.9. Ecce aliae deliciae equitum vix ferendae! Quas ego non solum tuli, sed etiam ornavi. Asiam qui de censoribus conduxerunt questi sunt in senatu se cupiditate prolapsos nimium magno conduxisse; ut induceretur locatio postulaverunt. Ego princeps in adiutoribus atque adeo secundus; nam ut illi auferent hoc postulare Crassus eos impulit. Invidiosa res, turpis postulatio, et con-

fessio temeritatis. Summum erat periculum ne, si nihil impetrasset, plane alienarentur a senatu. Huic quoque rei subventum est maxime a nobis perfectumque ut frequentissimo senatu et liberalissimo uterentur, multaque a me de ordinum dignitate et concordia dictu sunt Kal. Dec. et postridie. Neque adhuc res confecta est, sed voluntas senatus perspecta; unus enim contra dixerat Metellus consul designatus, unusue erat diciturus, ad quem propter diei brevitatem perventum non est, heros ille noster Cato., 1.18.7. Unus est qui cetera constantia magis et integritate quam, ut mihi videtur, consilio aut ingenio, Cato; qui miseros publicanos, quos habuit amantissimos sui, tertium iam mensem vexat neque iis a senatu responsum dare patitur., De officiis 3.88. Ego etiam cum Catone meo saepe dissensi. Nimis mihi praefracte videntur acrarium vectigaliaque defendere, omnia publicanis negare, multa sociis, cum in hos benefici esse deberemus, cum illis sic agere, ut cum colonis nostris soleremus, eoque magis, quod illa ordinum coniunctio ad salutem rei publicae pertinebat.

³¹ Vö. *Academica posteriora* 2.27. Non potest igitur dubitari quin decretum nullum falsum possit esse sapientis neque satis sit non esse falsum, sed etiam stabile fixum ratum esse debeat, quod movere nulla ratio queat.

³² Cato a népgyűlés előtt és a senatusban is kijelentette, hogy sógorát, Silanust kivéve bárki is nyerte meg a következő évi választásokat, vádat fog emelni ellene ambitus, választási vesztegetés miatt – vö. *Plutarchos*, *Cato minor* 21.3.

³³ Egyéb beszédeiben ugyanakkor nem ritkán alkalmazza a dissimulatio eruditionis fogását, ehhez bővebben lásd *Adamietz* 205.

³⁴ Cicero itt nem tesz különbséget a platóni és az aristotelési bölcsélet, valamint ugyanazok iskola különböző korszakai között – vö. *De oratore* 3.67. Reliqui sunt Peripatetici et Academicici; quamquam Academicorum nomen est unum, sententiae duae; nam Speusippus Platonis sororis filius et Xenocrates, qui Platonem audierat, et qui Xenocratem Polemo et Crantor, nihil ab Aristotele, qui una audierat Platonem, mango opere dissensit; copia et varietate dicendi pares non fuerunt: Arcesilas primum, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris sermonibusque Socraticis hoc maxime adripuit, nihil esse certi quod aut sensibus aut animo percipi possit., *De finibus*

bonorum et malorum 4.5. Qui sit enim finis bonorum, mox, hoc loco tantum dico, a veteribus Peripateticis Academicisque, qui re consentientes vocabulis differebant, eum locum, quem civilem recte appellaturi videmur, Graeci politicon, graviter et copiose esse tractatum., *De legibus* 1.38. Iis omnibus, sive in Academia vetere cum Speusippo, Xenocrate, Polemone manserunt, sive Aristotelem et Theophrastum cum illis congruentis re, genere docendi paulum differentis secuti sunt, sive ut Zenoni visum est, rebus non commutatis inmutaverunt vocabula, sive etiam Aristonis difficilem atque arduam, sed iam tamen fractam et convictam sectam secuti sunt, ut virtutibus exceptis atque vitiis cetera in summa aequalitate ponerent, iis omnibus haec, quae dixi, probentur., 1.55. Quia, si, ut Chius Aristo dixit, solum bonum esse quod honestum esset, malumque quod turpe, ceteras res omnis plane parae ac ne minimum quidem utrum adessent an abessent interesse, valde a Xenocrate et Aristotele et ab illa Platonis familia discreparet essetque inter eos de re maxima et de omni vivendi ratione dissensio; nunc vero, cum decus, quod antiqui summum bonum esse dixerant, hic solum bonum dicat, itemque dedecus illi summum malum, hic solum, divitias, valetudinem, pulchritudinem commodas res appellet, non bonas, paupertatem, debilitatem, dolorem incommodas, non malas, sentit idem quod Xenocrates, quod Aristoteles, loquitur alio modo.

³⁵ A doxa és az epistémé közti különbséghez vö. *Academica posteriora* 2.113. Incognito nimirum adsentiar id est opinabor; hoc mihi et Peripatetici et vetus Academia concedit, vos negatis, *Antiochus in primis*.

³⁶ Ehhez vö. *Aristoteles*, *Nichomachea ethica* 2.5., *De finibus bonorum et malorum* 2.81. Ac mihi quidem, quod et ipse bonus vir fuit, et multi Epicurei et fuerunt et hodie sunt et in amicitiiis fideles et in omni vita constantes et graves nec voluptate, sed officio consilia moderantes, hoc videtur mihi maior vis honestatis et minor voluptatis., *De officiis* 1.89. Prohibenda autem maxime est ira puniendo; numquam enim iratus qui accedet ad poenam mediocritatem illam tenebit, quae est inter nimium et parum, quae placet Peripateticis et recte placet, modo ne laudarent iracundiam et dicerent utiliter a natura datam., *Brutus* 149. Cum omnis virtus sit, ut vestra, Brute,

2002/XIV. 3–4.

vetus Academia dixit, mediocritas, uterque horum medium quiddam volebat sequi; sed ita cadebat ut alter ex alterius laude partem, uterque autem suam totam haberet.

³⁷ Az utazás e képehez vö. Academica posteriora 2.8. Infirmissimo tempore aetatis ... ad quamcumque sunt disciplinam quasi tempestate delati, ad eam tamquam ad saxum adhaerescunt., De oratore 3.22. Una est enim, quod et ego hesterno die dixi et aliquot locis antemeridiano sermone significavit Antonius, eloquentia, quas-cumque in oras disputationis regionesve delata est.

³⁸ Vö. pro Murena 56. Quae cum sunt gravia, iudices, tum illud acerbissimum est, quod habet eos accusatores, qui non odio inimicitiarum ad accusandum, sed qui studio accusandi ad inimicitias descenderint.

³⁹ Utalás Cato tribunusi tiszttségére – vö. pro Murena 82. Vident, quantum in te sit animi, quantum ingenii, quantum auctoritatis, quantum rei publicae praesidii; sed, cum consulari auctoritate et auxilio spoliata vim tribuniciam viderint, tum se facilius inermem et debilitatum te oppressuros arbitrantur. Nam, ne sufficiatur consul, non timent. Vident in tuorum potestate collegarum fore; sperant sibi D. Silanum, clarum virum, sine collega, te sine consule, rem publicam sine praesidio obici posse. 83. His tantis in rebus tantisque in periculis est tuum, M. Cato, qui mihi non tibi, sed patriae natus esse videris, videre, quid agatur, retinere adiutorem, defensorem, socium in re publica, consulem non cupidum, consulem, quod maxime tempus hoc postulat, fortuna constitutum ad ampexandum otium, scientia, ad bellum gerendum, animo et usu, ad quod velis, negotium.

⁴⁰ Vö. pro Caelio 77. Qua re, si cui nimium effervisse videtur huius vel in suscipiendis vel in gerendis inimicitii vis, ferocitas, pertinacia, si quem etiam minimorum horum qliquid offendit, si purpurae genus, si amicorum catervae, si splendor, si nitor, iam ista deferverint, iam aetas omnia, iam res, iam dies mitigarit., Epsitulae ad familiares 6.13.2. Nam et res cum (scil. Caesarem) cotidie et dies et opinio hominum et ... etiam sua natura mitiorem facit., pro Cluentio 81. Quare invidia remota, quam dies mitigavit, oratio mea deprecata est, vestra fides atque aequitas a verita-

tis discrepatione reiecit, quid est praeterea quod in causa relinquitur?

⁴¹ Vö. pro P. Sulla 64. Dicerem fortasse et facile et libenter dicerem, si paulo etiam longius, quam finis cotidiani officii postulat, L. Caecilium pietas et fraternus amor propulisset; implorarem sensus vestros, unius cuiusque indulgentiam in suos testarer, peterem veniam errato L. Caecilii ex intimis vestris cognationibus atque ex humanitate communi.

⁴² Arról itt természetesen nem szól Cicero, hogy Panaitios egy sokkal mérsékeltbb álláspont-ra helyezkedett mindazon etikai kérdéseken, amelyekben perbeli ellenfele a régi sztoa nézeteit tette magáévá – vö. De finibus bonorum et malorum 4.78. Quam illorum tristitiam atque asperitatem fugiens Panaetius nec acerbiter sententiarum nec disserendi spinas probavit fuitque in altero genere mitior, in altero illustrior semperque habuit in ore Platonem, Aristotelem, Xenocratem, Theophrastum, Dicaearchum, ut ipsius scripta declarant. Panaitioshoz mint a grex Scipionis tagjához vö. De re publica 1.34. Non solum ob eam causam fieri volui, quod erat aequum de re publica potissimum principem rei publicae dicere, sed etiam quod memineram persaepe te cum Panaetio disserere solitum coram Polybio, duobus Graecis vel peritissimis rerum civilium, multaue colligere ac docere, optimum longe statum civitatis esse cum quem maiores nostri nobis reliquissent., De finibus bonorum et malorum 4.23. Itaque homo in primis ingenuus et gravis, dignus illa familiaritate Scipionis et Laelii, Panaetius, cum ad Q. Tuberonem de dolore patiendo scriberet, quod esse caput debebat, si probari posset, nusquam posuit, non esse malum dolorem, sed quid esset et quale, quantumque in eum esse alieni, deinde quae ratio esset perferendi., De officiis 1.90. Panaetius quidem Africanum auditorem et familiarem suum solitum ait dicere... Scipio köréhez bővebben lásd W. SCHADEWALDT: Humanitas Romana. In *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* I. 4. 1973. 43–62.

⁴³ Ugyanis Scipio 129-be, tehát Cicero születése előtt 23 évvel halt meg.

⁴⁴ Vö. pro Archia poeta 16. Ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum hominem, Africanum, ex hoc C. Laelium, L. Furium, moderatissimos homines et continentissi-

mos, ex hoc fortissimum virum et illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem. Qui profecto si nihil ad percipiendam colendamque virtutem litteris adiuvaretur, numquam se ad eorum studium contulissent., De oratore 2.154. Et certe non tulit ullos haec civitas aut gloria clariores aut auctoritate graviores aut humanitate politiores P. Africano, C. Laelio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Graecia palam semper habuerunt., De re publica 3.5. Quid enim potest esse praeclarius, quam cum illarum artium studiis et cognitione coniungitur? Aut quid P. Scipione, quid C. Laelio, quid L. Philo perfectius cogitari potest?, Laelius de amicitia 21. Iam virtutem ex consuetudine vitae sermonisque nostri interpretemur nec eam, ut quidam docti, verborum magnificentia metiamur virosque bonos eos, qui habentur, numerus, Paulos, Catones, Galos, Scipiones, Philos; his communis vita contenta est, eos autem omittamus, qui omnino nusquam reperiuntur.

⁴⁵ Laelius melléknevéhez (Sapiens) vö. Laelius de amicitia 6. Sunt ista, Laeli; nec enim melior vir fuit Africano quisquam nec clarior. Sed existimare debes omnium oculos in te esse coniectos; unum te sapientem et appellant et existimant., De finibus bonorum et malorum 2.24. Nec ille, qui Diogenem Stoicum adulescens, post autem Panaetium audierat, Laelius, eo dictus est sapiens, quod non intellexeret, quid suavissimum esset (nec enim sequitur, ut, cui cor sapiat, ei non sa-

piat palatus), sed quia parvi id duceret. (...) Praeclare Laelius, et recte sophos, illudque vere... Laelius személyiségének fontos eleme volt a hilaritas és a lenitas is – vö. De officiis 1.108. Erat in L. Crasso, in L. Philippo multus lepos, maior etiam magisque de industria in C. Caesare, L. filio; at isdem temporibus in M. Scauro et in M. Druso adulescente singularis severitas, in C. Laelio multa hilaritas, in eius familiari Scipione ambitio maior, vita tristior., De oratore 3.28. Gravitationem Africanus, lenitatem Laelius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo et canorum., Horatius, Semones 2.1.72. ...mitis sapientia Laeli... Laeliushoz bővebben lásd továbbá F. MÜNZER: *Laelius Nr. 3. Paulys Realencyclopaedie der classischen Altertumswissenschaft*. XII. 1924. 404–410.

⁴⁶ L. Furius Philus (consul 136-ban) és C. Sulpicius Galus (consul 166-ban) személyiségére Cicero nem tér ki bővebben, mivel a sztoáához fűződő kapcsolatuk nem volt olyan szoros, hogy abból a példázat számára messzemenő következtetéseket tudott volna levonni.

⁴⁷ Az irodalomban található, Cato Censoriusról született ábrázolások sokszínűségéhez bővebben lásd A. E. ASTIN: *Cato the Censor*. Oxford, 1978.

⁴⁸ Vö. De re publica 1.1. M. vero Catoni homini ignoto et novo, quo omnes qui isdem rebus studemus quasi exemplari ad industriam virtutemque ducimur, certe licuit Tusculi se in otio delectare, salubri et prinqquo loco.

KISMARTON III.

RENEZÁNSZ POLGÁRHÁZ KISMARTON BELVÁROSÁBAN. A VÁROSNAK A MÚLT SZÁZAD KÖZEPÉN MINDÖSSZE 2,5 EZER, A SZÁZADFORDULÓN 3700, MA 7 EZER, A HOZZÁCSATOLT KÖZSÉGEKKEL 10 EZER LAKOSA VAN. A KORÁBBAN ELMARADOTT BURGENLAND TARTOMÁNY AZ ELMÚLT ÉVEKBEN AZ EURÓPAI UNIÓ LEGJELENTŐSEBB FEJLŐDÉSÉT ÉRTE EL!